

Seksuelle overgrep

Totalskadet tillit

Øystein Helmikstøl

journalist i Psykologtidsskriftet

Tor Erik Schrøder

Overgriperen var ikke en i familien. Det var en som offeret hadde tillit til.

– Jeg kan med en gang si at det vil bli vanskelig å få tak i en mannlig utsatt med dømt overgriper, uavhengig av kjønn på overgriper. Stort sett vil sakene være foreldet i de mannlige utsattes saker, hvis de i det hele tatt anmelder. Dette kanskje fordi det ofte tar menn enda lengre tid å fortelle.

Denne konstateringen kommer fra daglig leder Elin Skjeltorp i Landsforeningen mot seksuelle overgrep (LMSO). Psykologtidsskriftet har nettopp spurt henne om foreningen kan hjelpe oss med å finne en person vi kan intervju, gjerne en mann, i en sak der overgriper er dømt, og der overgriper var en tillitsperson.

LMSO Otilie Myhra er nestleder i Landsforeningen mot seksuelle overgrep. Foto: LMSO

LMSO har noe i overkant av 100 medlemmer og er opptatt av å fremme arrangementer som setter søkelys på at også menn blir utsatt for seksuelle overgrep, opplyser nestleder og medieansvarlig Otilie Myhra til Psykologtidsskriftet.

Nye studier

Studier viser at en betydelig andel av befolkningen rapporterer å ha opplevd seksuelle overgrep i barndommen. I aprilutgaven publiserte Psykologtidsskriftet en studie av Iris Steine og kolleger, som viser en statistisk sammenheng mellom slike selvrapporterte overgrep og senere arbeidsuførhet.

Nå i maiutgaven publiserer vi en ny studie av de samme forfatterne, denne gangen om faktorer som henger sammen med økt risiko for arbeidsuførhet blant personer som rapporterer om seksuelle overgrep i barndommen. I et utvalg av hovedsakelig kvinner på støttesentre mot seksuelle overgrep viser denne studien at det er økt sannsynlighet for arbeidsuførhet i voksen alder blant respondenter som oppga å ha blitt utsatt for fysisk vold, trusler eller manipulering fra angivelig overgriper, og hvor angivelig overgriper var en person man hadde hatt tillit til.

Unntakene finnes

På et busstopp i ei bygd på Østlandet står en gutt på ti år og venter på mormor. Halv fem-bussen stopper, og en gammel dame med trillebag går ut av bussen og tar bestemte steg mot barnebarnet. Hun har tatt tre-bussen fra Oslo, rett fra jobb på Tandbergs Radiofabrikk.

Dette var en fredag for 40 år siden. Nå er gutten på busstoppet blitt 51 år.

– Mormor kom for å holde litt styr på oss. Når hun var hos oss, var det trygt. Henne hadde jeg tillit til.

Gutten ble utsatt for seksuelle overgrep av en mann i bygda, en person han hadde tillit til. Tillit til far fantes ikke, og mamma var han bekymret for, forteller Jarle Holseter til Psykologtidsskriftet i dag. Derfor var mormor god å ha når hun kom, hun kom med litt trygghet.

I mange år fortalte gutten ingenting om overgrepene han hadde opplevd.

– Det er et stort tabu, dette, selv om ting har bedret seg de siste årene. Det irriterer meg så jævlig at vi menn skal holde tett så lenge. Vi skal være så macho.

Holseter oppsøkte profesjonell hjelp da han selv skulle bli far, for fjorten år siden.

– Når overgriperen er en tillitsperson, er det ikke lett å få tillit til andre når du vokser opp. Jeg er nok i overkant skeptisk til folk rundt meg.

I 2016 fortalte han historien sin til NRK. Om vold og rus hjemme. Som førte gutten til fars kompis, en mann som kom mye på besøk. En mann som «alle» i lokalmiljøet hadde respekt for og tillit til.

Den respekterte mannen misbrukte en rekke gutter og jenter seksuelt, inkludert Jarle Holseter.

Studien Psykologtidsskriftet publiserer i denne utgaven, viser at en høy andel av dem som oppga at de ikke hadde hatt foreldre som overgriper, oppga at den påståtte overgriperen var en tillitsperson (71 prosent).

I dag forteller Holseter at mannen aldri var voldelig, men en gang sa han at barna aldri måtte fortelle noe hjemme om det om foregikk, for da havnet de i fengsel.

– *Det irriterer meg så jævlig at vi menn skal holde tett så lenge. Vi skal være så macho*

– Det funket jo, sier Holseter i dag. Da hadde barna og overgriperen noe felles: En hemmelighet.

Mistilliten til systemet

Overgriperen satt 38 dager i varetekt mens politiet etterforsket saken. 40 barn ble avhørt av politiet. Dommen fra Nes herredsrett kom på begynnelsen av 80-tallet. Mannen ble dømt for misbruk av 11 barn. Han ga småbarn hjemmebrent, ifølge retten. Mannen innrømmet å ha vist barna pornografiske filmer.

Han fikk seks måneders fengsel og tusen kroner i bot. 40 dager av fengselsstraffen var ubetinget, men den ble ansett sonet i varetektstiden. Han slapp saksomkostninger.

Retten la vekt på det den mente var flere formildende omstendigheter: Domfeltes alder, han var 73. De tre dommerne skriver også dette:

«det må sies å ha foreligget frivillighet fra barnas side»

og

«barna har tilsynelatende ikke tatt skade av handlingene».

– Hva skal jeg si? Dommen er latterlig, helt på trynet, selv om vi barna ble trodd. Vi har strevd med spørsmålet om hva som var årsaken til at vi gikk tilbake til ham gang etter gang. Overgriperen fikk makt over oss, og slik er det ofte i disse sakene. I dommen påfører samfunnet barna bare enda mer skyld, sier Jarle Holseter i dag.

– *Har du større tillit til rettssystemet nå i dag?*

– Jeg får tilsendt saker og er i kontakt med en del pårørende og overgrepsofre, rundt 20–30 til enhver tid. Noen opplever nesten det samme, altså. Systemet kan bli mye bedre. Det må gjøres mer med foreldelsesfristen for voldtekt og seksuelle overgrep mot barn, som ble fjernet i 2014. Mange utsatte menn bærer på hemmelighetene i mer enn 30 år før de forteller. Mange av disse sakene blir henlagt, selv om det kan finnes bevis ved behandling i hjelpeapparatet og/eller at overgriperne innrømmer overgrep mot barn gjennom flere tiår.

Holseters mamma tok med seg barna og flyttet til Sørlandet etter dommen. Hun døde for noen år siden.

– Broren min og jeg hadde en god prat med henne like før hun døde. Hun hadde vært en dårlig mor for oss, sa hun, det var hun lei seg for. Hun gjorde nok det hun kunne, ut fra forutsetningene sine.

Faren tok ifølge sønnen parti med overgriperen. Også han døde for noen år siden.

Jarle Holseter var ikke i begravelsen.

Ny forskning

I en ny forskningsartikkel i denne utgaven (s. 348 i papirutgaven) ser forskerne på om det er noen spesielle trekk ved overgrep og overgriper som øker sannsynligheten for arbeidsuførhet. Artikkelen omtaler blant annet manipulasjon, og diskuterer betydningen av tillit.

Psykologens fortid

Gutten som ble utsatt for overgrep som barn, sitter en vårdag i 2007 på et venterom på Sørlandet sykehus. Holseter er blitt 38 år. Han er sint og deprimert og venter på psykologen. Det er fastlegen som har ment at mannen trenger psykolog, selv sliter han med tilliten til alt av autoriteter, inkludert leger og psykologer.

Den danske psykologen Kim Stampe går mot den nye pasienten, ønsker ham velkommen inn på kontoret med et fast håndtrykk, og psykologen begynner samtalen med å bli kjent med pasienten og forteller om seg selv så pasienten vet hvem han snakker med.

«Han her kan jeg lett miste», tenker psykologen. «Jeg må ikke misbruke tilliten han har til meg.»

– Jeg gjorde meg selv sårbar overfor Holseter. Jeg fortalte ham om min egen brokete bakgrunn, sier Kim Stampe til Psykologtidsskriftet i dag.

– Han fortalte om en oppvekst der far var avhengig av alkohol og en mor med psykisk lidelse. Jeg kunne kjenne meg igjen, slik fikk jeg tillit til ham, sier Jarle Holseter i dag om den første psykologen han møtte over tid.

KOMMUNEPSYKOLOG – Jeg fortalte ham om min egen brokete barndom, sier Kim Stampe, som i 2007 var psykolog for Holseter. Nå er han kommunepsykolog i Grimstad.

I dag er Kim Stampe (60) kommunepsykolog i Grimstad. Han forteller at han har jobbet med menn utsatt for seksuelle overgrep utført både av menn og kvinner, hovedsakelig av familiemedlemmer og nære bekjente. Han har jobbet med spesielt mannlige prostituerte, som har vært utsatt for overgrep. Han har jobbet med mannlige prostituerte i «Red Light District» i Amsterdam og i Earls Court vest i Sentral-London. Han var også i en periode klinikksjef på en familieklinikk i Canberra i Australia, der han hadde en del kvinnelige ofre i behandling.

– Jeg prøver å være der pasienten er, ikke bare fysisk, men emosjonelt, psykisk og eksistensielt. I samtaler der pasienten har vært utsatt for overgrep, kan det være spesielt vanskelig for en pasient å vise tillit og gjøre seg sårbar overfor en annen person og spesielt overfor en person som lett kan bli kategorisert som en «spesialist» og derved også opplevd som et overmenneske av den sårbare personen, sier Stampe.

– *Er det noe felles for alle de du har møtt som har opplevd overgrep, inkludert Jarle Holseter?*

– Alle har en vanskelig relasjon til en eller begge foreldrene. Alle har problemer med autoriteter. De har totalt mistet tilliten til andre mennesker og stoler hovedsakelig kun på seg selv. Det har ofte tatt mange år før de tør å snakke om overgrepene, på grunn av skamfølelsene de bærer på.

Stampe forteller at han ofte har blitt kritisert i fagmiljøet på Sørlandet for at han gir for mye av seg selv i samtalen med pasientene.

– *Det har ofte tatt mange år før de tør å snakke om overgrepene, på grunn av skamfølelsene de bærer på*

– Jeg har fått mye juling, altså. Men på det punktet vil jeg ikke endre meg.

Jubileum

Nå i mars feiret Utsattmann.no at det er ti år siden nettsiden åpnet. Jarle Holseter er eneste ansatt, men arbeidet han gjør, er ulønnet. Det er en frivillig organisasjon med flere lokale og nasjonale medarbeidere, eller «medvandrere», som Holseter liker å kalle dem. De samarbeider med landets støttesentre mot overgrep, som ifølge Holseter ofte er de første som får høre om overgrep.

– Klassikeren er at mannen forteller bruddstykker av en overgrepshistorie i fylla, til kona, når de har slukket lyset. Når lyset kommer på igjen, i edru tilstand, blånekter han. Kona kontakter oss for råd og veiledning, sier Holseter.

Utvalget i studien i denne utgaven av Psykologtidsskriftet besto nesten utelukkende av kvinner. Det er derfor usikkert om resultatene kan generaliseres til overgrepsutsatte menn, skriver forskerne.

Jarle Holseters hjertesak er at menn må få vite at de ikke er svake når de forteller om overgrep i barndommen. De er i mine øyne helter som våger å fortelle, og det er absolutt lov å være lei seg etter slike ødeleggende opplevelser i oppveksten.

– De som tar kontakt, har tillit til oss, vi i Utsattmann har opplevd det samme som dem, sier han.

Under koronapandemien har Utsattmann, ifølge Holseter, hatt en økning av henvendelser.

– De som tar kontakt, gjør det fordi det er stengte kontorer hos hjelpeapparatene. Samfunnet og hjelpeapparatet vil få en massiv økning av hjelpetrengende når hamsterjulet begynner å spinne igjen. Er samfunnet forberedt på dette?

Hard medfart

I 1995 varslet BUP (Barne- og ungdomspsykiatrisk senter) i Karasjok om at flere overgrepsutsatte barn hadde suicidale tanker. At overgriperen ble værende i den lille bygda, Kjøllefjord i Lebesby kommune, gjorde behandlingen av ofrene vanskelig. Barna møtte stadig på ham, på butikken, på vei til skolen, i gatene, ifølge metoderapporten til journalist Vanja Holst Skotnes, som dekket saken for Finnmark Dagblad/iFinnmark.

Sigrid Larsen var kommunepsykolog i Lebesby kommune da Kjøllefjord-saken ble rullet opp i 2017. Hun har nå vært kommunepsykolog i Hammerfest i ett år, etter fem år i Lebesby.

I 2017 ble rollene byttet om: I dette tilfellet var det kommunepsykologen som trengte bistand og tok kontakt med en utsatt mann. Etter at Jarle Holseter fortalte historien sin på NRK i 2016, ringer Sigrid Larsen til Jarle Holseter og får ham oppover, han holder foredrag sammen med en kollega og snakker med flere involverte. Larsen har samarbeidet tett med Jarle Holseter og Utsattmann de siste årene.

– Slike saker må det snakkes om for å kunne løse. Det nytter ikke å tie dem bort. Da utvikler de seg til å bli kroniske problem som blir stadig vanskeligere å ta tak i. I tillegg til «Kjøllefjord-saken» finnes også andre volds- og overgrepssaker, skrev Larsen i et debattinnlegg til iFinmark da hun sluttet i Lebesby og ble kommunepsykolog i Hammerfest.

KJØLLEFJORD-SAKEN Sigrid Larsen var kommune-psykolog i Lebesby kommune da Kjøllefjord-saken ble rullet opp i 2017.

Foto: Privat

Kommunepsykologen forteller til Psykologtidsskriftet at hun som terapeut har møtt rundt 20 overgrepsofre som terapeut. Larsen understreker at barn er naturlig tillitsfulle. I de sakene hun har fått innblikk i, har overgriper utnyttet barns naturlige tillit, brukt godteri som lokkemidler og etter hvert gått over til skremsler, trusler og til og med vold. Larsens erfaring er at mange tier i 20, 30 og til og med 40 år før de forteller. De kan ifølge kommunepsykologen være redde for å fortelle spesielt hvis overgriperen er foreldre eller en betrodd voksen – som de har et tillitsforhold til.

– Når du er utsatt for seksuelle overgrep, spesielt som barn, gjør det noe med din grunnleggende tillit. Et terapeutisk arbeid er basert på tillit, det er der arbeidsalliansen ligger. Det kan være et nokså ømfintlig prosjekt å få etablert tillit nok til å kunne bistå de utsatte. Ikke bare fordi «tillitssystemet» ditt ble så knust en gang i tiden, men tilliten til samfunnet, offentlig ansatte, helsesystemet og samfunnet generelt kan også ha fått temmelig hard medfart, sier Hammerfest-psykologen til Psykologtidsskriftet.

Hun mener mange blir sviktet i mange ledd i overgrepssakene. Bare det at psykologen er en representant fra helsevesenet, det offentlige, kan i seg selv være et vanskelig utgangspunkt.

– Samtidig er det akkurat der et «helingspunkt» ligger, dersom pasienten tar sjansen på å skape nye tillitsrelasjoner på et eller annet tidspunkt. Og få erfare at det kan gå bra: At den personen pasienten tok sjansen på å snakke litt med, ikke vil skade deg.

Larsen forteller at hun kontaktet Norsk psykologforening for å få bistand og støtte da det sto på som verst i Lebesby. Hun følte seg helt alene, rådvill, svært utsatt og redd, med varslingsplikt og pasientansvar.

Larsen er glad for at hun fikk bistand fra jurist i Norsk psykologforening, om formalitetene overfor arbeidsgiveren. Og hun ble tipset om kollegastøtte, som var til god hjelp.

– Jeg håpet at fagforeningen min i større grad kunne stille opp og gi meg veiledning og støtte, og gjerne komme opp hit og bidra til et team rundt meg i en veldig krevende periode. Jeg følte at Psykologforeningen ikke skjønnte problemet helt, sier Sigrid Larsen til Psykologtidsskriftet i dag.

GUTTEN PÅ BUSSTOPPET Jarle Holseter ble utsatt for overgrep av en tillitsperson i bygda da han var barn. Her er han sju år. I dag driver han organisasjonen Utsattmann. Foto: Privat

På trynet i livet

På hjemmekontoret sitt på Flekkerøya utenfor Kristiansand har Jarle Holseter nettopp snakket i to timer på telefon med en utsatt mann.

På spørsmål om hva slags psykologisk hjelp Jarle Holseter mener er best for menn som har opplevd overgrep, svarer Holseter at han har fått en forkjærlighet for traumepsykologer.

– Mitt råd er at utsatte menn ber fastlegene, det er de som sitter med rekvisisjonsblokka, om å få snakke med en traumepsykolog. De kan mer om problematikken rundt seksuelle overgrep enn andre psykologer.

Han oppfordrer også psykologer til å by på seg selv. Har de hobbyer? Har de gått på trynet i livet? Og de må bruke tid på å bli kjent med pasienten, understreker Holseter.

– Kjør dobbelt-timer. Kanskje pasienten trenger hjelp med noe helt annet enn det han har søkt hjelp for.

Holseter mener psykologer i større grad må våge å stille dette spørsmålet i terapitimen: Har du opplevd seksuelle overgrep?

– Da kan det være at pasienten svarer nei. Etter en tid vil han kanskje komme tilbake og fortelle, det handler om tillit.

Seksuelle overgrep

- * En betydelig andel av befolkningen rapporterer om seksuelle overgrep og krenkelser i barne- og ungdomsårene, ifølge norske studier referert til i aprilutgaven.
- * Vold og seksuelle overgrep rammer en betydelig del av barn og ungdom i Norge, og starter for mange i tidlig barnealder, ifølge Rapport 1 / 2015 fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- * Voldsutsatte barn opplever ofte flere typer overgrep, ifølge den samme rapporten.
- * I perioden fra 2015 til 2018 var det en markant årlig økning i antall seksuallovbrudd, særlig seksuelle overgrep mot barn og saker knyttet til overgrepsmateriale, ifølge politiets STRASAK-rapport for 2019.
- * Det er en statistisk sammenheng mellom seksuelle overgrep i barndommen og senere arbeidsuførhet, ifølge ny forskning publisert i Psykologtidsskriftets aprilutgave.
- * Ny forskningsartikkel i denne utgaven ser om det er noen spesielle trekk ved overgrep og overgriper som øker sannsynligheten for arbeidsuførhet. Artikkelen omtaler blant annet manipulasjon, og diskuterer betydningen av tillit.
- * Psykologspesialist og forsker Iris Steine vil ha omfattende tiltak mot overgrep.